

Kilisli mugallym Ryfat Bilge we Mahmyt Kaşgarlynyň «Diwany lugat et-türki»

Category: Kitapcy, Pedagogika we edep-terbiýe

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Kilisli mugallym Ryfat Bilge we Mahmyt Kaşgarlynyň "Diwany lugat et-türki" KİLİSLİ MUALLİM RIFAT BİLGE, KAŞGARLI MAHMUT VE DİVANÜ LÜGAT-İT TÜRK

«Türk dilini incelerken insan zekasının dilde yarattığı mucizeyi görürsünüz».

Maks MÜLLER.

Türkler önce köle ve paralı asker olarak katıldıkları İslam alemine 9. ve 10.yy.da beylerinin siyaseten İslamiyet'i kabul etmeleri üzerine kitleler halinde gönüllü olarak girmişlerdi. 1055 te de Abbasi Halifesi Selçuklu Tuğrul Bey'in himayesine girdi. Tuğrul Bey ölen hanımı Arslan Hatun'un (Altynjan Hatyn -t.b.) vasiyeti üzerine Halife'nin kızı ile evlenmiş, Abbasi Halifesi de İranlı Şii Büveyhoğullarının tehdidinden kurtulmuştu. Arslan Hatun geline ufak bir de servet bırakmıştı. Bizde bir zamanlar böyle hatunlar varmış. Türkler İslam Dünyası'nın artık, Mağrib hariç, hakimiydi, taa ki Emir Şerif Hüseyin'in Cihan Harbinde İngilizlerle işbirliğine kadar.

11.yy.da İslam ilmi de Türklerden sorulmaktaydı. Yetişen Türk bilginleri Arapların Eski Yunan ve Roma'dan aldıkları bilgi birikimini de değerlendirerek birer yıldız gibi parlamışlardı. Aristo'yu yeniden yorumlayan Farabi (ikinci muallim) Felsefede, Fizik, Ecza ve Matematikte Biruni, yine Matematikte Harezmi, Tıpta İbni Sina çağlar ötesinden bugüne ulaştılar. İbni Sina'nın "El Kanun"unun 17.yy. kadar Avrupa tıbbında yeri olduğu biliniyor. Ortaçağ İtalya'sında Napoli yakınlarında ki Salerno Tıp Okulu'nda Tıp eğitiminin Arapça

yapıldığını pek az turist rehber kitabı birkaç satırla , biraz da canı sıkılarak itiraf eder. El Harezmi'nin ise Cebir ve Logaritma'nın babası olduğu ve bu matematik dallarının Batı dillerine Algebra (el cebir) ve Logaritma (Al-Horazmi-Algoritma) şeklinde geçtiği çoktan unutulmuştur. Bugün harita mühendisliği tahsil eden öğrencilere iki meridyenin arasını ilk defa ölçen kişinin bir Amerikan (ya da Alman) bilim adamı olduğu öğretildiği için bunu Harezmi'nin yüzyıllar önce yaptığını duyduklarında şaşırıp kalıyorlar. Batı yavuz hırsız misali, neyse ki Bilim Tarihi gün geçtikçe ilerlemekte.

Yetişen Türk bilginleri Arapların Eski Yunan ve Roma'dan aldıkları bilgi birikimini de değerlendirerek birer yıldız gibi parlamışlardı. Aristo'yu yeniden yorumlayan Fârâbî (ikinci muallim) Felsefe, Fizik, Eczacılık ve Matematikte Birûnî, yine Matematikte Harezmi,Tıpta İbni Sina çağlarının çok ötesine uzanmışlardır. İbni Sina'nın "El Kanun"unun 17.yy.a kadar Avrupada okutulduğu biliniyor.

Evet, 11.yy.da İslam ilmi Türklerden sorulmakta, ama bilim dili Arapça, Edebiyat diliyse Farsça'ydı. Gazneli Mahmud'un himayesindeki Biruni Farsça'nın ancak geceleri masallar anlatmaya yaradığını, bilim dilinin Arapça olduğunu ifade etmekteyse de bilimin en iyi insanın kendi dilinde olması gerektiğini söylemekteydi.. O sırada Gazne sarayında bir başka ünlü, şair Firdevsi de Farsçanın ünlü eseri Şehname'yi Sultan Mahmud'a sunmaktadır. Eser İranlı Zaloğlu Rüstem'in Turan hükümdarını öldürüşünü manzum olarak hikaye etmektedir (Turan hükümdarı Alp Er Tunga'dır. Adına yakılan ağıtları liselerde Nihad Sami Banarlı'nın edebiyat kitaplarına yetişenler okumuştur.) Türkolog dostumuz Jan Pol Ru Sebük Tekin oğlu Mahmud'un Türkölüğünü unutmadığı için Alp Er Tunga yüzünden Firdevsi'ye hınçlandığını ve ihsanda bulunmadığını, şairin yokluk içinde öldüğünü yazmaktadır. Milliyetçiliği Fransız İhtilali'nin çok önemli bir buluşu gibi tanıtan bazı aydınlarımız da keşke bunu duysalardı. Aslında onlar ihtilalin Kilise düşmanlığını da laiklik zanneder. Çağlar boyunca Türk Hükümdarlarının dinler karşısında tarafsız olduğunu nereden bilsinler! Hazar Devleti'nde çeşitli inançlardan yedi yargıcın

görev yaptığını bir gün öğrenirler ümid ederiz, tabii yüzlerini güneşin doğduğu yöne çevirebilirlerse.

11.yy.da Türkçe için üzülen bir aydın daha vardır, bu kişi Kaşgarlı Mahmut'tur. Bir kitap yazar ve kitabına Divanü Lügat İt Türk adını koyar. Amacı Türkçenin Arapça'dan da, Farsçadan da aşağı kalan bir dil olmadığını anlatmak ve Türk olmayan İslamlara Türkçe öğretmektir. Fakat bu kitap yalnızca bir dil kitabı değil, bir soy kütüğü ve ilk Türk Ansiklopedisidir. İçinde o günün Türk Alemi ile ilgili her türlü bilgi vardır. Batı, Ansiklopedinin Didero tarafından kaleme alınması için daha yedi yüzyıl bekleyecektir.

Ve o çağda bugün pek özenilen Batı dilleri henüz yazıya geçmemiştir ,hepsi de Latincenin birer jargonu yani bozuk ve argo şeklidir. Fransızların ünlü Rolan destanı 12.yy.da yazıya geçecek, İngilterede Kentırböri hikayeleri 14.yy.da yazılacaktır. İtalyan hümanistleri Dante, Petrarka ve Bokaçyo'nun doğumuna daha 250-300 yıl vardır (Bugün İngiliz ve Fransızlar dillerine Latince'den geçen sözcükleri ayıklamaya kalkışsalar konuşamazlar, özellikle Fransızca için gerçek budur).

Kaşgarlı Mahmud'un hayatı hakkında bilinenler az, Prof. Ahmet Caferoğlu Milli Eğitim Bakanlığı klasiklerinden yayınlanmış araştırmasında onun Isık Kol (sıcak göl) yakınlarında Bars Kol'da doğduğunu, soylu bir aileden gelen iyi okumuş biri olduğunu yazmaktadır. Divanı 1072-1075 arasında yazıp Bağdat Halifesine takdim ettiği biliniyor. Aslı henüz bulunamamış, muhtemelen Bağdat'ta Moğol çapulu sırasında kaybolmuş olmalıdır. I. Dünya Harbi sırasında maliyeci Ali Emiri Efendi tarafından İstanbul'da bir sahafta bulunan nüshası aslı değil, Muhammed Ebül Fettah tarafından 13.yy.da kopya edilmiş hali imiş .Halen İstanbul'da Millet Kütüphanesinde camekan içinde sergilenmektedir. Ali Emiri Efendi bu kitabın olağanüstü olduğunu fark edip, incelemesi ve tercüme etmesi için çok güvendiği Kilisli Muallim Rıfat'a teslim eder. Muallim, daha önce de Katip Çelebi'nin Keşfizzünun'u çevirdiği için kitabın adını bilmektedir. Bir kuyumcu titizliği ile çalışır, dağınık sayfaları toparlar, açıklamalar ekleyerek basıma hazır eder.

İttihat Terakkinin de desteğiyle, savaş yıllarının yokluğu içinde Divanü Lügat-it Türk üç cilt halinde basılır ve Türkoloji dünyasında çok ses getirir. Muallim eseri Arapça'dan Türkiye Türkçesine de çevirmiştir, 22 defter halindeki bu çeviri mütareke döneminde Maarif Nezareti tarafından 120 lira telif hakkı ödenerek satın alınır ve İstanbul Darülfünun'unun kütüphanesine teslim edilir.

Devran değişip, Cumhuriyet ilan edilince, Atatürk methini işittiği bu kitabın yeni harflerle tekrar basılmasını istemiştir. 22 adet tercüme defteri Çankaya Köşk'üne gönderilmiş, ama ne olduysa olmuş defterler kaybolmuştur, Muallimden çeviriyi tekrar yapması istenmiştir. Teklif edilen ücret azdır, Kilisli incinmiş ve reddetmiştir. Bunun üzerine Prof. Besim Atalay çeviriyi kendisinin yapacağını söyler ve kısa zamanda kitabı yeni harflerle bastırır. Ama bilim dünyasının bugün aradığı Divanın "Kilisli baskısı"dır. Besim Atalay Tarsus cephesinde görevliyken Kuvvayı Milliye'yi örgütlediği için Atatürk'ün gözünde çok itibarlı olmalıdır, fakat yazar Samim Kocagöz Türk Dil Kurumu'nun sevgili hocası Muallim Rifat'a haksızlık ettiğini iddia etmektedir (konunun ayrıntısını öğrenmek isteyenler Kilis Yardımlaşma Derneği'nin yayınlamış olduğu Yaşar Efe'nin Kilisli Muallim Rifat Bilge kitabına başvurabilir) Maalesef, nedense. Ankara'da sağın kalesi olarak tanınan bir Üniversite'nin Edebiyat Bölümünde lisans öğrencilerine halen Divanü Lügat-it Türk'ü Besim Atalay'ın Türkçeye çevirdiği öğretilmektedir .

Muallim Rifat divandan başka Kitabı Dede Korkut'un ilk basımını gerçekleştirmiş, doğu klasiklerinden Bostan ve Gülistan'ı Türkçeye kazandırmış, Tarama Sözlüklerinin hazırlanışında büyük emeği geçmiş bir kişidir. Memleketi Kilis'ten 1700 maniyi de derleyip kitaplaştırmıştır. Topladığı 17000 halk şiirini ise bastırmaya imkan bulamamıştır. Uzun yıllar İstanbul üniversitesinde Arapça okutmanı olarak çalışmış ve bir de Arapça dilbilgisi kitabı yazmıştır. Bu kitabın basılamadığı söylenmektedir. Dileriz TDK üzerine düşeni yaparak bu kitabı yayınlar.

Ömrünün son yıllarında maddi sıkıntıya düşen Kilisli'nin

kütüphanesinin haczedilmesi çok acıdır. Arapça ve Farsça tercümanı olan kızı muallim'in ölümünden çok sonra sahaflardan toplayabildiği birkaç kitabıyla yazı takımını ağlayarak Kilis Yardımlaşma Derneği'nin başkanına teslim etmiştir. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra Almanya'da zengin olmuş vefalı bir hemşerisi Muallim'in anısına Kilis'te bir Eğitim Fakültesi inşa ettirmiş, Gaziantep Üniversitesi'nde binaya hocanın adının verilmesi için YÖK'na başvurmuştur. YÖK Kilisli merhumun adını hiç duymamıştır(!), bilgi almak için M.E.B'na başvurulur. Ne yazık ki Bakanlık Müsteşarı da Kilisli'yi tanımamaktadır, bu müsteşar şimdi rahmetlidir), Demekki "Bu kadar cehalet ancak tahsil ile kabildir" diyen filozof öğretmen Sakallı Celal haklıymış. Allahtan Müsteşar yardımcısı Kilislidir de Muallim Rıfat Bilge'nin kimlik(!) tespiti yapılabilir. Kilisli'nin diğer zengin hemşerileri de Muallim'in adına Fen-Edebiyat fakültesi yaptırma teşebbüsünü girmişlerdir. 1953 yılının Şubat ayında darlık içinde ölen bu efsane öğretmen bu sayede gün ışığına çıkardığı Divanü Lügat-it Türk ve Kaşgarlı Ata ile birlikte ölümsüzleşecek: Darülmuallim'den başka Hukuk mezunu da olan Mullim'i Ufuk Ötesi'nin genç okuyucularına tanıtalım, bilip te unutanlara da hatırlatalım dedik. Onun öğretmenliğini her zaman baştacı eden mısralarıyla:

*Okumaya kanmadım
Geçen ömre yanmadım
Kaç yıldır muallim'im
Çok şükür usanmadım.*

Nazan SEZGİN.

NOT:

Birkaç yıl önce Divanı Lügat İt Türk'ü görebilmek için Fatih'te Millet Kütüphanesi ne gittiğimde kapıda tanık olduğum kara mizahi bir olayı anlatsam iyi olacak; şık giyimli genç bir hanım binayı umumi W.C sanmış, görevli bayan burası kütüphane diyor, hanımefendi ikna olmuyor, içeri girmek için ısrar ediyordu. Ağlasam sesimi duyabilir misiniz? hesabı.

Durumu kütüphane Müdürü Melek Gençboyacı'ya anlattım ve girişe, buranın W.C değil, bir Kütüphane olduğunu belirten bir yazı astırması için ricada bulundum. Yabancılaşmanın güzel bir örneği, kubbeli her yapıyı cami sanıp içeride umumi W.C bulunacağını sanmak..

Daha da gerilere, İttihatçıların İstanbul Şehremini Op.Dr.Cemil Topuzlu Paşa dönemine gidecek olursak, Dr. Cemil Topuzlu, İstanbul'a Elektrikli tramvay yolları döşetirken, bazı yıkımlar gerçekleştirilmiş, İstanbul modernleşecek ya ! Hücum, tarihi esere. Yol genişletme için Millet Kütüphanesi de yıktırılmaya başlanmış. Derken Fransız Elçisi'nin Madaması da oradan geçmekte imiş, Madam derhal Sultan Mehmed Reşat'a çıkıyor ve yıkımı durdurtuyor. Eski bir Osmanlı Medresesi olan şimdiki Millet Kütüphanesini bu hanımefendinin gayretine borçluyuz. Her Madam, Madam Mitterand değilmiş anlaşılan. Pedagogika we edep-terbiye